

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

IZVOARELE RĂSCOALEI LUI HOREA, sub red. acad. prof. Ștefan Pascu, Seria A. Diplomataria Vol. I. Premisele răscoalei 1773—1784 de Alexandru Neamțu și Costin Feneșan, Edit. Academiei R. S. România București, 1982, 535 p. cu indice.

Volumul I al acestei ediții însumează 329 documente din fondurile Tezaurariatul minier al Transilvaniei și Oficiul minier superior Zlatna, păstrate la Filiala din Cluj-Napoca a Arhivelor Statului. Documentele sînt din perioada 22 ianuarie 1773—28 septembrie 1784.

Lucrarea beneficiază de o *Introducere generală* (p. V—VII) și un *Cuvînt introductiv* (p. IX—XVI) semnate de academicianul profesor Ștefan Pascu în care sînt trecute în revistă caracterizări generale privind bogăția de informații în legătură cu răscoala. Cititorul este avizat despre structura corpusului de documente. *Seria A. Diplomataria* cuprinde sursele diplomatice, adică documentele propriuzise păstrate în arhivele din țară și din străinătate, ultimele mai ales la Viena și Budapesta. Această serie este preconizată să însumeze nouă volume și anume: I. Documente premergătoare răscoalei; II—III. Documente din fondurile Tezaurariatului și ale Oficiului minier superior; IV—V. Documente din fondurile comitatelor transilvănene; VI. Documente din arhiva Guberniului Transilvaniei; VII. Documente din Arhiva de război austriacă; VIII—IX. Documente din arhiva comisiei Jankovich. *Seria B. Izvoare narrative privind răscoala lui Horea* va însuma cinci volume și anume: I. Izvoare narrative (1784—1785); II. Izvoare narrative (1786—1860); III. Presă și broșuri; IV. Folclor despre răscoală; V. Iconografia răscoalei.

În Cuvînt introductiv al volumului I, *Premisele răscoalei*, din seria A. Diplomataria, se subliniază importanța numeroaselor informații inedite care „îmbogățesc cunoștințele cu privire la nedreptățile multe și mari, îndurate de populația Munților Apuseni, de moți, datorită politicii Curtii din Viena, a oficialităților Transilvaniei și a abuzurilor funcționarilor locali”. În continuare, autorul remarcă numeroasele plîngeri ale iobagilor din satele de pe domeniul Zlatnei (de Sus, de Mijloc și de Jos) conchizînd că acestea după ce au fost cercetate de reprezentanții oficialităților au fost res-

pinse, iar cei care le-au redactat sau înaintat au fost pedepsiți.

Motivația privind *Publicarea izvoarelor răscoalei lui Horea* (p. XVII—XXVIII) este amplă, întemeiată pe bogate surse bibliografice. Înfățișînd edițiile de documente, autorul răspunde totodată cu argumentația cuvenită unor teze promovate de istorici străini în lucrări cu caracter tendențios.

Autorul trece în revistă documentele tipărite contemporane evenimentului cum sînt cele patru patente din 11—23 noiembrie 1784 emise de Guberniul Transilvaniei referitoare la liniștirea răsculaților, regestele care cuprind hotărîrile comitatelor Hunedoara și Zarand luate în ședința din 24 decembrie 1784, și cele dintîi lucrări sau ediții ulterioare de documente referitoare la această unișă ridicare a maselor. Fac obiectul analizei *Istoria critică a Ungariei** scrisă de Stephanus Katona cel dintîi care publică documente cu privire la 1784, izvoarele înterne și externe de mare valoare editate după 1848 de cărturarii ardeleni Al. Papiu Ilarian și George Barițiu sau documentele utilizate de istoricii unguri care s-au preocupat obiectiv de studierea răscoalei. Între aceștia se detașează Szilagy Ferencz care timp de mai mulți ani (1865—1871) a descris cu pasiune evenimentele de la 1784. Tot acum sînt arătate meritele istoricului Nicolae Densușianu care la aniversarea centenarului răscoalei lui Horea a publicat documente de aleasă valoare.

Perioada dintre cele două războaie mondiale este socotită cea mai rodnică din punctul de vedere al îmbogățirii literaturii despre răscoală. În acest interval anul 1934 a marcat un veac și jumătate de cînd tărînimea română s-a ridicat împotriva asupririi naționale și sociale.

Dar interesul în continuă creștere — relevă autorul — față de evenimen-

* Stephanus Katona, *Historia critica Regnum Hungariae Stirpis Austriacae*, tom XXI, Buda, 1810, p. 406—411, 431—435.

tele de la 1784 a sporit mai ales în ultimii 10—15 ani când cercetările în arhivele interne și externe au scos la lumină noi informații, au fost scrise noi lucrări printre care se înscrie monumentala monografie a academicienului David Prodan *.

Și totuși, pe bună dreptate, în încheierea studiului se subliniază că ceea ce s-a publicat integral sau în alte forme este departe de a epuiza bogatul material informațional despre răscoală.

Paginile XXIX—L cuprind în fapt rezumatele documentelor redată în limbile română și franceză. Majoritatea documentelor sînt emise în localitățile Zlatna, Sibiu, Cîmpeni, mai puține în Viena, Bucium, Buceș, Rîu Mare, iar cîteva în localități neidentificate.

Autorii au adoptat metoda de a edita în limbile originale, latină și germană. Lucrarea cuprinde și două izvoare în limba română. Cercetătorul volumului va putea urmări cu ajutorul documentelor starea românilor de pe domeniul Zlatnei, din Cîmpeni, Bistra, Rîu Mare și Rîu Mic, numeroasele lor plîngerii adresate Tezaurariatului, care relevă condițiile grele de trai, povara crescîndă a sarcinilor și în fond cauzele uriașului conflict. Multe documente conțin anchetele întreprinse de autoritățile comitatense pentru cercetarea cauzelor înrăutăți-

rii situației locuitorilor din Arieșu Mare, Zlatna, Rîu Mare, Rîu Mic etc. Altele informează despre natura nemulțumirilor, mișcările și înarmarea țăranilor din Cîmpeni și Zlatna și retragerea lor în munți provocînd astfel teama autorităților habsburgice locale care cereau măsuri pentru liniștirea moșilor.

Informații cu privire la modul de rezolvare a plîngerilor înaintate autorităților de către locuitorii din Zlatna, Cîmpeni, Abrud și alte localități despre unele măsuri de limitare a abuzurilor sau despre sosirea trupelor austriece și întreținerea acestora sînt oferite de multe alte documente.

Lucrarea se încheie cu un indice general care oferă volumului un plus de valoare. În indice se regăsesc nume de localități, de persoane, titluri nobiliare și principiere, noțiuni din practica agricolă, administrativă și judiciară din Evul mediu.

Volumul I din seria *Izvoarele răscoalei lui Horea*, constituie un prețios izvor de documente pentru adîncirea și lărgirea informației referitoare la premisele răscoalei.

VIOREL GRAMA

* David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, vol. I—II.

Veronica Vasilescu și Aneta Boiangiu **SCRIEREA CHIRILICĂ ROMÂNEASCĂ. ALBUM DE PALEOGRAFIE.** 137 p., București, 1982.

Între instituțiile de cultură din țară, Arhivele Statului, Centrala din București și filialele județene, ocupă un loc fruntaș ca depozite de documentare în domeniul istoriei (documente, manuscrise, documente imprimate și bibliotecă) și condiții de lectură și studiu. Dar nu numai atât! Arhiviștii fac cercetări pe viu, pe documente primare, deci inedite, care asigură prioritatea descoperirii izvoarelor și a interpretării lor. Multe dintre aceste cercetări primesc avizul de publicare din partea Comisiei științifice pentru probleme arhivistice, cînd aceasta constată contribuțiile noi, personale, ale autorilor. Lista bibliografică analitică a lucrărilor publicate, în majoritate lucrări de informare și referințe, instrumente de lucru cu materiale arhivale, este ea însăși o lucrare științifică de remarcabilă valoare pentru istorie¹.

Lucrarea al cărei titlu este reprodus mai sus răspunde unor nevoi ști-

ințifice crescînde pentru cei care vor să descifreze scrierea chirilică, haina vechilor documente din patrimoniul cultural național. Manualele și albumele paleografice chirilice publicate pînă acum cuprindeau planșe și specimenne pe anumite domenii. I. Bianu și N. Cartoianu au ales pagini literare (1926), Șt. Berechet din domeniul juridic (1939), C. Boroianu un album care acoperea cerințele didactico-pedagogice (1971). *Albumul Arhivelor Statului* se adresează arhiviștilor, muzeografilor, bibliotecarilor, ca, prin mijlocirea acestora, să se treacă la acțiuni mai ample, să se formeze și să se dezvolte în rîndurile tineretului pasiunea cercetării trecutului poporului român cu perioadele lui de glorie, de luptă îndelungată pentru cîști-

¹ T. Mateescu, Ioana Burlacu, Gabriela Mărășoiu — *Publicațiile Arhivelor Statului (1860—1977). Bibliografie analitică*, București, f.e., 1978.

garea independenței lui naționale și a dreptății sociale.

Lucrarea are două părți: un *studiu* semnat de dr. Aneta Boiangiu și *Albumul* cu selecțiunile de documente facsimilate în autotipie, opera Veronicăi Vasilescu. Sînt 102 documente, începînd cu scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung către judele Brașovului Hans Begner, din anul 1521, și terminînd cu Jurnalul întocmit de Consiliul însărcinat cu organizarea ceremoniei primirii în București a domnitorului Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza, din 26 ianuarie 1859.

Studiul este o expunere *esențială* asupra caracterului scrierii chirilice românești, care a descins din chirilica slavă, cu adaptările necesare la fonetica limbii române, pentru dezbaterele complexe și de amănunt trimițîndu-se la manualele lui Emil Virtosu (1968) și Damian Bogdan (1928). Autoarea studiului scoate în evidență *slovele* (literele) *poligrafice*, cu *mai multe forme grafice* pentru o *singură valoare fonetică* și *slovele polifone* cu o *singură formă grafică*, dar cu mai multe posibilități de lectură. De fapt, această particularitate a dat naștere celor trei sisteme de transcriere a unui document chirilic: *reproducerea în chirilică* a textului (metoda Hasdeu, Gaster, Lambrior), *transcrierea interpretativă* care reproduce textul apropiat de limba presupusă contemporană a documentului (metoda generalizată în filologia contemporană) și *transliterația* care reproduce textul lăsînt nerezolvată valoarea fonetică a sivelor polifone (metoda Al. Rosetti, J. Byck, Florica Dumitrescu) pe care le transcrie ca atare: *u și i; o și w; T și m; s și op, v ov; ʃ și ʒ, categoria ierurilor ъ, ъ, ъ și diftongii vocalici ъ, ъ și ъ*. Autoarea nu tratează sistemele de transcriere, socotînd-o problemă strict filologică. Necesară pentru paleografi este caracterizarea competentă a celor trei tipuri de scriere: uncială, semi-uncială și cursivă. În continuare, se rezolvă și alte probleme cheie ale scrisului chirilic, care pun adesea în situații ambigue pe paleografi, ca de pildă abreviațiile (la exemple), punctuația, valoarea de cifre a literelor și semnele diacritice (spiritele,

accentele împrumutate din paleografia greacă, iar paiericul și chendima împrumutate din paleografia slavă). Filologia contemporană omite scrierea semnelor diacritice. O prezentare bună este aceea a *semnelor alfabetice*, mai rar întîlnite în scrierea chirilică: *Ѡ* (semnul cifrelor pentru aritmeticul miilor) și altele.

Este un studiu bun, didactic și necesar pentru cei ce se inițiază în paleografia chirilică.

În *Album* se concentrează o muncă dificilă, pe care o ajută spre rezolvare numai o experiență îndelungată în textele chirilice. Veronica Vasilescu a dus la capăt cu îndeminare pedagogică această muncă de selecție, aplicînd criteriile precizate în studiu introductiv.

Autoarea a reprodus texte care prezintă cele trei tipuri de scriere chirilică. Pentru a obișnui pe paleografi cu scrisul fiecărui scrib sînt transcriese, la p. 20—27, primele rînduri (cele dificile) ale documentului chirilic. Științifică este și rezumarea (în regeste) a conținutului documentelor, pentru că, se știe, stilul prolix, neliterar (în sensul larg al cuvîntului) al vechilor documente și hrisoave împiedică înțelegerea clară și rapidă a conținutului. Selectarea documentelor a avut în vedere și alte particularități caracteristice ca: scrierea *columnată* (cum o numea Hasdeu, „cu caturi“), aplicarea sigiliilor de autenticitate, iscălirea neștutorilor de carte, bulele cerate, semnăturile domnilor (manu propria) și cele ale dregătorilor, uneori indescifrabile.

Acest tratat, ultimul și cel mai complet în structura lui, este un instrument de lucru foarte necesar paleografilor, arhiviștilor și istoricilor. Aceștia din urmă găsesc în album o colecție de documente, izvoare ilustrative ale unor stări sociale, din trecutul poporului român. Bibliotecarii vor găsi, de asemenea, în albumul de față, cunoștințe foarte utile privitoare la manuscrisele, cărțile și documentele chirilice din biblioteci, precum și la difuzarea referințelor în masele mai largi de cititori interesați să cunoască evoluția scrisului românesc.

DAN SIMONESCU

Dr. Iosif Adam. PREMISE ALE FORMĂRII PIETEI ECONOMICE UNITARE ROMÂNEȘTI — DOCUMENTE 1862—1914, București, 1982, 447 p.

Tema unirii Țărilor române, a formării statului național român *unitar*, a canalizat în ultimii ani eforturile și capacitatea științifică a unui număr

tot mai mare de cercetători istorici economiști. Este răspunsul la îndemnul conducerii Partidului Comunist Român, a secretarului general al partidu-

lui, de a elabora și investiga aspectele fundamentale ale celor mai actuale probleme din istoria patriei. Importantă în toată această acțiune este și publicarea unor serii sau culegeri de documente tematice care, prin ineditul lor, formează cărămizile edificiului documentării și demonstrației faptice a diferitelor fenomene și procese din istoria românilor.

La această activitate participă și Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R. — instituție care administrează, gestionează și fructifică tezaurul documentar-istoric cel mai vast din țara noastră.

Nu de mult, dr. Iosif Adam a publicat cartea *Premise ale formării pieței economice unitare românești — Documente. 1862—1914*, având colaboratori pe Alexandru Pal-Antal, Gheorghe Socol și Mircea Spiridoneanu.

Cartea se deschide cu un *Cuvînt înainte* în care directorul general al Arhivelor Statului, Ionel Gal, ne pune în temă cu unele informații ce prezintă interes deosebit pentru cercetătorii istoriei și pe care ne permitem să le amintim înainte de a intra în comentarea lucrării. Aflăm astfel că F.A.N. dispune pe lângă documentele din sutele sale de fonduri și de circa trei milioane cadre microfилme din 30 țări, referitoare la istoria României, care cuprind secolele XIII—XX. Materialul microfilmăat provenit din arhivele străine este catalogat în ghidul microfилmelor din străinătate.

Urmărind să pună la dispoziția cercetătorului și lucrării privitoare la condițiile obiective ale făuririi unității naționale, DGAS a pregătit lucrarea menționată care are sarcina „să ilustreze prin intermediul documentelor, rolul principal al legăturilor economice, tradiționale și permanente între teritoriile românești în realizarea statului național unitar român știut fiind faptul că unitatea vieții economice a constituit, alături de comunitatea de limbă și cultură, factorul fundamental al unității românilor de pe ambele versante ale Carpaților“. Avem prin aceasta și determinarea obiectivului de concepere și publicare a culegerii respective de documente.

Din *Nota asupra ediției* mai aflăm că publicarea izvoarelor privind relațiile economice ale Transilvaniei cu Țara Românească și Moldova în decursul timpului „constituie o preocupare primordială a DGAS“, iar lu-

crarea la care ne referim „vrea să inaugureze o activitate de perspectivă în vederea publicării sistematice a izvoarelor documentare referitoare la tema abordată“.

Cartea, însoțită de o competență introdusă, cuprinde 155 documente din perioada 1862—1914 aranjate cronologic, selecționate din fondurile Ministerul de Interne, Uzinele de Fier și Domeniile Reșița, din colecția de microfилme provenite de la Arhiva națională a Ungariei, din rapoartele camerelor de comerț și industrie din Transilvania, din presa românească și maghiară, cea mai mare parte fiind inedite.

Parcurgînd cele 370 pagini de documente ni se constituie o imagine bogată, încărcată de variate aspecte ale relațiilor economice directe sau indirecte dintre Transilvania și România văzute și judecate mai ales de pe pozițiile producătorilor, în interesul cerurilor de afaceri, ale instituțiilor publice și particulare din Transilvania.

Dintru început este de remarcat, în folosul cercetătorului ce se apleacă asupra acestei lucrări, nu numai caracterul original al majorității documentelor, dar mai ales valoarea incontestabilă a acestora. Provenite din surse sociale variate ale timpului, documentele sînt purtătoarele unor idei, argumente și soluții care, împreună, concură la atestarea și confirmarea tezei despre necesitatea obiectivă, economico-socială, a formării organismului social de producție unitar al tuturor provinciilor românești și a pieței unice naționale a acestuia. Totodată, prin caracterul lor pragmatic, emanație de la grupuri, cercuri și instituții economice, în covârșitoare măsură, documentele cuprind întinse demonstrații asupra necesității și posibilității intensificării legăturilor economice dintre Transilvania și România ceea ce justifică existența puternicilor forțe economice și sociale interesate în amplificarea relațiilor economice dintre cele două părți de țară românești. Tocmai acestea conferă caracter obiectiv atît necesităților manifestate, cit și tendințelor de formare a unui organism social de producție național unitar, a unei piețe unice naționale, liberă și neîngrădită.

Materialul în mare parte arhivistic se desfășoară pe o arie largă de aspecte economico-sociale care exprimă ideea de bază a legăturilor economice. Între acestea sînt de menționat: schimbul de mărfuri, intensificarea și frînarea lui de anumiți factori,

convențiile comerciale, tarifele vamale, războiul vamal, problema ușurării și accelerării transportului mărfurilor și călătoriilor, construcția mijloacelor moderne de transport — a căilor ferate, navigabilitatea râurilor — joncțiunea căilor ferate austro-ungare cu cele românești, interese și opoziții de interese, migrarea și emigrarea populației din Transilvania în România, transferul de întreprinderi în România, opoziția autorităților dominante la aceste fenomene etc., precum și date statistice asupra unor procese evidențiate în documente, dezbătute și discutate cu argumente economice sau politice.

Obiectivul principal al documentelor și al temelor lor — legăturile economice dintre Transilvania și România — în afara înfățișării lui sub aspecte concrete, materiale, cum sînt amintite mai sus, mai poate fi depistat și investigat din punct de vedere metodologic și categorial. Documentele relevă: forme ale legăturilor economice statornicite sau cele solicitate de împrejurările istorice obiective, mobilurile și interesele materiale care le puneau în mișcare, categoriile sociale care le reprezintă și acționau pentru promovarea lor, piedicile materiale și administrativ-politice ivite în calea dezvoltării relațiilor economice ale Transilvaniei cu România, contradicțiile de interese mai ales între cercurile comerciale și industriale transilvănene și forurile guvernamentale în promovarea legăturilor economice etc.

Nu se pot trece în revistă referitor la o lucrare de acest gen toate chestiunile conținute în documente și nu acesta este scopul recenziei. Mai util considerăm să formulăm în această primă parte unele concluzii care se desprind global din pachetul de documente atunci cînd este cercetat în acest scop.

La început o remarcă generală: pe tot parcursul cronologic al documentelor emenate de la reprezentanții și purtătorii autohtoni, transilvăneni, ai intereselor și legăturilor economice cu România, indiferent dacă sînt împrejurările anului 1862 sau ale lui 1914 — adică ale celor două limite ale perioadei — permanent s-a susținut și demonstrat necesitatea schimburilor economice ale Transilvaniei cu România nu numai în virtutea intereselor complementare constituite, dar și în virtutea tradițiilor, vechimii, trîncinicii și avantajului reciproc al relațiilor economice. Cu toate acestea, 5 decenii,

care constituie granițele timpului istoric al lucrării, au fost o perioadă care a provocat cele mai efervescente lăuri de poziție, a pus în mișcare toată forța de demonstrație istorică, economică, socială a categoriilor comerciale, industriale și meșteșugărești interesate și a produs paginile cele mai frumoase și mai convingătoare ale susținerii necesității legăturilor economice ale Transilvaniei cu România, a gravitației intereselor sale economice către România, a complementarității seculare a economiilor acestora cu provinciile române dunărene. Este perioada războiului vamal provocat de Austro-Ungaria României — 1886—1891 — cînd s-a elaborat și depozitat un mare număr de documente: memorii, rapoarte, studii, proteste, propuneri, soluții etc. pentru salvarea economiei transilvănene de consecințele acestui conflict economic cu principalul său partener de schimb. Prin afectarea gravă a intereselor materiale ale unor largi categorii sociale ce își asigurau existența din producția și comerțul cu România și în România, aceste cereau încetarea războiului vamal, ajungerea la o înțelegere — convenție — comercială cu guvernul român în vederea înlăturării piedicilor vamale și de altă natură instituite între Austro-Ungaria și România și care lezau cel mai adînc interesele industriale și comerțul transilvănean. Și era de înțeles acest lucru, întrucît industria mecanizată a zonelor dezvoltate ale imperiului avea posibilitatea să-și îndrepte mărfurile înspre alte țări, pufînd suporta concurența pe alte piețe. Industria de regulă meșteșugărească, de breaslă și casnică din Transilvania, dezvoltată pentru export, prin bararea cu tarife vamale ridicate la granița cu România se vedea în pragul falimentului. Mai mult decît atît, fiind concuroasă pe propria piață de mărfurile industriale austriece, Transilvania putea subzista doar apellînd la piața vecină și tradițională a provinciilor românești de la sud și est de Carpați. Dar războiul vamal a prins-o între ciocan și nicovală: de o parte concurența mărfurilor importate din centrele industriale ale imperiului și chiar a celor germane, iar pe de alta tarifele vamale mult ridicate, uneori inaccesibile, și obstrucționarea exportului către piața României.

Analiza economică atît a memoriilor asociațiilor comerciale și industriale și ale unor grupuri și bresle, de la comitate și organe locale de stat, cît și a rapoartelor camerelor de co-

merț și industrie, toate înaintate guvernului — la Viena sau Budapesta — ministerelor de resort, altor organe ale administrației, arată vasta documentare și competența în susținerea doleanțelor, pentru demonstrarea necesităților și intereselor economice tranșilvănene care, toate, cereau deschiderea graniței cu România pentru salvarea acelei părți a industriei și comerțului care depindea de sursele de materii prime și de piața României.

Discutind despre natura traficului dintre Țările române se cuvine să facem o precizare simțită mai demult, mai ales că diferite studii asupra acestei teme o necesită. Se afirmă, de obicei, că în schimburile larg practicate Țările române dunărene se aprovizionau din Transilvania cu fabricate și asigurau acesteia materiile prime și alimentare de care avea nevoie. Afirmatia este prea categorică și nu corespunde pe deplin realității. În istoria schimburilor dintre provinciile intra și extracarpatică structura mărfurilor nu a fost niciodată atât de tranșantă. Chiar din multitudinea de documente și date statistice expuse în lucrare reiese că România exporta în Transilvania nu numai materii prime, ci și semifabricate, produse cu un anumit grad de prelucrare: cereale, vite, dar și piei, cărnuri conservate, lînuri spălate, brânzeturi și, mai recent, petrol, distilate de petrol etc., după cum din Transilvania se aduceau cum am mai amintit, nu numai mărfuri finite, ci și semifabricate și materii prime: fier brut, laminate, cărbuni, lemn brut de construcție și de foc etc. Desigur, prioritate aveau produsele fabricate și semifabricate după cum din Moldova și Muntenia se aduceau în principal cereale, vite, produse alimentare etc.

Am menționat caracterul competent al introducerii la culegerea de documente prezentă, faptul că autorul, dr. Iosif Adam, demonstrează o cunoaștere temeinică a documentelor, dar și a problematicii perioadei, având vechi state în studierea economiei tranșilvănene de pînă la primul război mondial, între care și teza sa de doctorat. Totuși nu împărtășim afirmația că „în evoluția comerțului României cu Austro-Ungaria ponderea cea mai mare revenea Transilvaniei”. Date statistice sintetice, puține și rare cite sînt, nu confirmă aceasta. Și cred că nu în ponderea pe care o avea comerțul Transilvaniei în comerțul extern al României sau al ei cu Austro-Ungaria constă esența problemei.

Esena privește caracterul secular și multilateral al legăturilor economice, permanența lor, efectele sociale și naționale pe care le-au produs, complementaritatea economiei provinciilor românești rezultată de aici, caracterul de masă al participanților la schimb, respectiv în calitatea deosebită a legăturilor economice generatoare de bază economică, a fenomenului unității poporului și națiunii române. Desigur, că și latura cantitativă are importanța sa, iar documentele istorice relevă că pe măsura dezvoltării producției materiale și mai ales a economiei de mărfuri cantitatea și valoarea produselor schimbate au sporit de la o perioadă la alta.

Crestomația prezentă nu este tematică, de aceea nu putem căuta în ea toate formele și aspectele legăturilor economice dintre Transilvania și România. Dar după cunoștințele autorului acestor rînduri, pentru perioada stabilită în lucrare — 1862—1914 — o formă de anvergură a acestor rapoarturi, care cuprinde întreagă măiestria istorică a necesităților obiective — transhumanța mocanilor — este bogat reprezentată în memoriile acestora, în rapoartele camerelor de comerț și industrie, prin cereri și doleanțe, problemă care poate ar fi trebuit să-și găsească un loc mai mare în lucrare. Cele 1 milion pînă la 2 milioane de oi și vite cu cei 25—30 000 de păstori care pîndeau în succesivitatea anotimpurilor de la munte la șes, pe întreg cuprinsul României, formau o problemă de stat. Producția și schimbul acestei ramuri în secolele trecute erau una din bogățiile românilor. Pe unde stăteau sau treceau mocanii cu turmele lăsau în urmă numai foloase: arenze proprietarilor de moșii pentru pășuni, impozite visteriei pentru oi, produse — lînă, piei, brînză, miei, carne etc. — pentru comerț și industrie. De aceea interesul pentru soarta și dezvoltarea ramurii era mare. Asociațiile industriale și comerciale, camerele de comerț și industrie, guvernămîntul Transilvaniei ca și domniile Țărilor Române dunărene, toți înțelegeau funcția lor economică și, printre multe impedimente, le satisfăceau parțial sau total doleanțele. Dar funcția istorică a lor era cea națională. Într-o vreme ei reprezentau, prin număr, traseele parcurse, comunicația cu așezările românești pe unde treceau și păstureau, mesagerii cei mai importanți ai legăturilor naționale, ei vehiculau și sudau limba ro-

mână și conștiința unității ei, spiritualitatea, obiceiurile, portul și conștiința apartenenței lor la națiune, vehiculau istoria nescrisă, zilnică a românilor de la un capăt la altul al țării. Avea dreptate N. Iorga când, dezvoltând ideea că păstoritul transhumant a reprezentat unul din elementele de legătură, de unitate la poporul român, afirma funcția mocanilor care „din timpurile cele mai îndepărtate își dau mina deasupra veacurilor pentru crearea și dezvoltarea unității românești“.

Apropiindu-ne de sfârșitul considerațiilor noastre, socotim că lucrarea recenzată constituie o contribuție valoroasă în instrumentarul de documente al cercetătorilor istorici. Ea este necesară și binevenită prin multitudinea

de materiale inedite și importante pe care le aduce. Dar față de marele depozit de documente pe această temă pe care-l deține D.G.A.S., prezenta culegere nu este decât un eșantion, un început pe această temă. Ar fi foarte util dacă s-ar continua selectarea și editarea acestui gen de documente economice, conform unui sistem metodologic și de perspectivă. Asemenea deschideri s-au mai făcut în epoca noastră de către Arhivele Statului, dar din motive necunoscute nouă au fost întrerupte din păcate. Sperăm că primirea călduroasă a volumului de către opinia publică științifică va fi un imbold la continuarea acestei acțiuni dificile, dar de trăinicie istorică.

VICTOR AXENCIUC

Corneliu Tamaș, Gheorghe Dumitrașcu, Sergiu Purece, Petre Barțașu. CONTRIBUȚIA JUDEȚULUI VILCEA LA UNIREA PRINCIPATELOR, STUDIU INTRODUCȚIV ȘI DOCUMENTE, Rîmnicu Vilcea, 1982, 279 p.

Cu aproape zece ani în urmă dr. Corneliu Tamaș, directorul filialei județene Vilcea a Arhivelor Statului, împreună cu Horia Nestorescu-Bălcești, Sergiu Purece, Petre Barțașu, Gheorghe Dumitrașcu și Carmen Andreescu s-au angajat într-o temerară operă științifică, publicarea colecției *Documentele Vilcii*. Din 1974, când vedea lumina tiparului volumul *Răscoala jă-rănească din 1907 în județul Vilcea*, pînă în 1982 au mai apărut alte șase tomuri de documente consacrate celor mai importante evenimente din perioada modernă a istoriei României: revoluțiile de la 1821 și 1848, războaiele de la 1877—1878 și 1916—1918, precum și recenta apariție *Contribuția județului Vilcea la Unirea Principatelor*. Dacă acestora le mai adăugăm volumele *Prefectura județului Vilcea*, vol. I, 1930—1864 și *Tezaur medieval vilcean, 1388—1715. Inventar Arhivistic* apărute în 1977 și, respectiv, 1982, numărul volumelor publicate se ridică la nouă, ceea ce înseamnă mai mult de un tom pe an. Și, după cum sintem informați, colectivul vilcean condus de dr. Corneliu Tamaș mai are sub tipar încă două volume: *Monumente medievale, 1457—1800. Catalog de documente și Prefectura județului Vilcea*, vol. II, 1865—1881.

Seria acestor volume de documente, realizată pe baza tuturor exigențelor științifice, aduce la lumină un bogat material arhivistic inedit care, depășind de multe ori interesul strict lo-

cal, se înscrie ca o contribuție semnificativă la dezvoltarea istoriografiei românești.

Volumul *Contribuția județului Vilcea la Unirea Principatelor. Studiu introductiv și documente*, editat cu sprijinul autorităților de partid județene și Casei Personalului Didactic Vilcea, este deschis de o prefață semnată de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei R.S.R., urmată de un interesant studiu introductiv care prezintă succint evenimentele din județul Vilcea desfășurate în preajma și în timpul luptelor pentru Unire.

Din totalul de 117 documente prezentate în acest volum, doar 21 dintre ele, aflate la Arhivele Statului București în fondul Ministerului de Interne, au mai fost publicate; restul de 96, păstrate în fondurile Arhivelor Statului Vilcea, văd pentru prima dată lumina tiparului.

Cele mai multe documente se referă la campaniile electorale din 1857 și 1859 pentru alegerea Divanului Ad-hoc și, respectiv, Adunării Elective. O serie de alte documente reflectă cu pregnanță starea generală de spirit a vilcenilor care și-au manifestat cu tărie profundele lor sentimente unioniste în toate ocaziile, dar mai ales în acele zile fierbinți ale lui ianuarie 1859 cînd visul atîtor generații de patrioți — UNIREA — a prins viață. Din documentele reproduse, citeva se impun prin valoarea lor atît pentru istoria politică cît și pentru cea social-econo-

mică. Ne referim la cel din 29 septembrie 1857 prin care Tache Străchinescu și alți alegători ai districtului Vilcea se adresează Adunării Ad-hoc cerînd anularea alegerilor datorită abuzurilor electorale săvîrșite de cîrmuitorul județului, C. I. Lahovari, sau la cel din 20 iunie 1859 care prezintă o dare de seamă a autorităților locale privind situația județului, o amplă panoramă a stării social-economice la acea dată. Demne de semnalat sînt și alte două documente. Cel din 8 decembrie 1858, care cuprinde lista tuturor moșiilor ipotecate din județ, și cel din decembrie același an, care prezintă lista alegătorilor primari din județ cu un venit de 1 000 de galbeni în pămînt (sînt trecute numele moșiilor pe care le dețin în diferite județe, precum și venitul lor anual neimpozabil), cea a alegătorilor din orașul Rîmnic, cu un venit de 6 000 galbeni și cea a celor cu drept de a fi aleși în orice parte și în orice colegiu.

O contribuție substanțială la ridicarea valorii științifice a volumului o constituie regestele care precedează fiecare document, precum și amplul și utilul indice de persoane și localități. Nu înțelegem însă de ce regestele tipărite în fruntea fiecărui document au mai fost tipărite sub formă de repertoriu, cu atît mai mult cu cît foarte multe dintre ele, dintr-o regretabilă neglijență, sînt trecute cu alte

numere decît cele ale documentelor respective. Mai semnalăm, de asemenea, o altă mică neglijență: documentul nr. 68, din 8 ianuarie 1859, un raport al Subadministrației plășii Oltul adresat Administrației județului Vilcea, nu are menționat locul de depozitare. Sigur, aceste observații critice nu scad cu nimic valoarea lucrării, ele fiind făcute în intenția ca pe viitor sirguinciosul colectiv vilcean să caute să evite asemenea mici neatenții.

Adresînd sincere felicitări celor prin pasiunea, străduința și tenacitatea lor au oferit prin colecția *Documentele Vilcii* materiale de care orice cercetător care se respectă nu se poate lipsi dacă vrea să elaboreze o lucrare de valoare, și nu ne referim numai la lucrările de istorie locală, ne exprimăm regretul că exemplul vilcenilor nu a fost urmat, după cîte cunoaștem, și de slujitorii arhivelor și istoriei din celelalte județe din țară. Poate că în această direcție o acțiune concertată a Direcției Generale a Arhivelor Statului, Consiliului Culturii și Educației Socialiste și Ministerului Educației și Învățămîntului nu se va mai lăsa mult așteptată. Ar fi în interesul tuturor și, în primul rînd, al istoriografiei românești. Pînă atunci așteptăm cu încredere viitoarele apariții editoriale ale neobositului colectiv vilcean condus de dr. Corneliu Tamaș.

RADU-DAN VLAD

Nicolae Chipurici, UN SECOL DIN VIAȚA SATELOR MEHEDINȚENE, 1800—1907. CATALOG DE DOCUMENTE, vol. I, editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1982, 471 p. + 32 ilustrații.

Avînd o certă însemnătate științifică, volumul alcătuit de Nicolae Chipurici ocupă un loc aparte în peisajul istoriografic românesc actual deoarece pune la dispoziția specialiștilor un număr considerabil de informații privind evoluția, pe parcursul unui secol, a raporturilor rurale dintr-un județ care prezenta o anume unitate socio-economică. În paginile lucrării sînt reflectate realitățile vieții agrare și anume relațiile statornicite între țărani și proprietari sau între ei înșiși la nivelul unității de bază, al comunelor și moșiilor, ajutîndu-ne astfel să apreciem mai exact și mai profund măsura și modul în care legislația, alte reglementări ale autorităților centrale în această materie s-au încorporat vieții de zi cu zi, precum și cum trebuie completată și nuanțată viziunea de ansamblu — la scara întregii țări — prin confruntarea ei cu cazurile

rile particulare. Privită din această perspectivă, tematica documentelor rezumate este revelatoare prin varietatea problemelor pe care le ilustrează: repartitia pămîntului între țărani și boieri, delimitarea moșiilor, sarcinile și obligațiile clăcașilor, numărul și starea moșnenilor, împroprietărirea sătenilor la 1864, extinderea fenomenului de arendare a moșiilor, recurgerea la învoielii agricole, modul de aplicare a Regulamentului organic, legiuirile agrare din 1851 și 1864, asuprirea și exploatarea maselor țărănești, opoziția dîrză a acestora sub forme din cele mai variate.

Din cele 1 529 regeste înseriate cronologic (p. 38—433) care, echilibrat, acoperă momentele principale ale istoriei sociale din secolul al XIX-lea se detașează, prin valoarea lor deosebită, documentele întocmite în anul 1832

de subcircumitorii de plăși cu privire la sate, proprietarii de moșii și obligațiile ce reveneau clăcașilor pînă în 1832, chestionarele din 1906 (pe baza cărora autorul a publicat deja un studiu) privind starea economică și structura socială a satelor, precum și cele din 1907 ce oferă o imagine consistentă a participării țărănimii de pe acele locuri la marea răscoală țărănească. Dar, repetăm, aproape fiecare document rezumat își are însemnătatea sa tocmai prin detaliul de istorie locală ce urmează să lumineze un aspect sau altul din procesul istoric local ori național.

Alcătuirea unei asemenea lucrări a necesitat, fără îndoială, un mare efort din partea autorului, efort legat mai întii de parcurgerea tuturor documentelor păstrate în filiala Arhivelor Statului de la Drobeta-Turnu Severin, și apoi de operarea unei riguroase selecții spre a fi reținute cele mai importante.

Prin modul în care a fost conceput, volumul se află la confluența dintre un catalog de documente și o publicare prescurtată a acestora, avînd deci un caracter și o structură bivalentă care, departe de a fi o scădere, prezintă, dimpotrivă, avantajul de a dispensa pe cercetător, în multe cazuri, de studierea nemijlocită a documentelor. Oricum, este în afara oricărei îndoieli faptul că Nicolae Chipurici a dat o lucrare temeinică, de un bun nivel științific, alcătuită după criteriul unanim acceptate în editarea izvoarelor.

În fruntea volumului au fost așezate, în ordine, un cuvînt înainte, un studiu introductiv, o notă explicativă asupra catalogului și o bibliografie selectivă a problemei rurale în secolul al XIX-lea. Cea mai importantă piesă dintre acestea, studiul introductiv (p. 9—29) este, după părerea noastră, mai curînd o trecere în revistă a problematicii documentelor decît o interpretare a conținutului, a însemnătății și semnificațiilor avute în planul is-

toriei generale și locale. Din cauza unei astfel de structuri, sensul politic important al unor documente rezumate nu a fost suficient scos în evidență. Astfel, dintr-un tabel de la p. 13 reflectînd situația anterioară anului 1831, reiese că în plaiul Cloșanilor proprietatea moșnenilor era aproape exclusivă, ceea ce ar contribui la explicarea faptului că nucleul pandurilor lui Tudor Vladimirescu se afla tocmai în această zonă. Sau, pentru a nu mai da decît un singur exemplu, o jalbă din 6 iulie 1832 a locuitorilor satului Șimian de pe malul Dunării — unde au fost lupte în timpul războiului din 1828—1829 — se constituie într-un curențurător tablou al poverilor pe care trebuiau să le suporte sătenii români de pe urma confruntării dintre armatele țariste și turcești. Acelor țărani li s-au luat fără plată și fără perspectiva unei despăgubiri, 500 ocale porumb, 1 275 ocale orz, 700 ocale făină de grîu, 180 ocale grîu, 7 vaci, 5 boi, 21 luntre etc. fiind arse și 30 case.

Lucrarea se încheie cu indicii de nume și localități (p. 435—469) întocmiți la document.

Lucrat cu pasiune, competență și perseverență de Nicolae Chipurici, volumul reprezintă, fără îndoială, o contribuție majoră nu numai la cunoașterea istoriei mehedintene, dar și la aceea a relațiilor din lumea satelor în procesul transformărilor modernizatoare suferite de societatea românească în secolul al XIX-lea.

La capătul acestor rînduri, fie-ne îngăduită o sugestie. Și anume, credem că multe filiale județene care dispun de însemnate fonduri documentare, avînd harnici și pricepuți arhiviști, ar putea — sub impulsul și conducerea Direcției Generale a Arhivelor Statului — să alcătuiască lucrări similare, care ar aduce netăgăduite servicii științei istorice românești. Exemplul lucrării care ne-a reținut atenția este în această privință concludent.

GRIGORE CHIRIȚĂ

Dimitrie Bogdanović. INVENTAR ȆIRILSKICH RUKOPISA U JUGOSLAVIJI. XI—XVIII VEKA (Inventarul manuscriselor chirilice din Iugoslavia, secolele XI—XVII), Academia sîrbă de științe și acte, Belgrad, 1982, 289 p.

Apărut, al 31-lea în ordine cronologică, în colecția de Sbornice pentru istoria, limba și literatura poporului sîrb, colecție patronată (nu numai financiar) de Secția pentru limbă și literatură a Academiei sîrbe, volumul prezintă încă de la foaia de titlu ga-

ranții de rigurozitate științifică: este alcătuit de un academician, are ca referenți doi academicieni și ca redactor, de asemenea, un academician. Prinț-un frumos gest de recunoaștere, întreaga lucrare este dedicată celui care ani în șir a impulsionat în Iugoslavia munca de cercetare a monumentelor

scrise și anume profesorului Vladimir Moșin.

Dorind să fie exact ceea ce se spune în titlu, un inventar, volumul are următoarea structură : o prefață, o scurtă introducere (de fapt un istoric al preocupărilor sîrbe în materie, precum și o expunere a motivelor și metodele de lucru) iar apoi trei mari capitole cu următoarele subcapitole :

I. — a. Inventarul propriu-zis al manuscriselor (p. 17—141) care, înșirindu-le în funcție de datarea lor și, în cadrul acestei structuri cronologice generale, în ordine alfabetică, face referire la principalele caractere de individualizare : titlul, redacția, data, suportul material, numărul de file, dimensiunile în milimetri (numai ale fiilelor) ; date sumare despre conținut acolo unde acesta nu reiese din titlu ; menționarea existenței însemnărilor ; cota, întotdeauna cea mai nouă, ultima sub care figurează manuscrisul respectiv, adică cea sub care este astăzi citat în literatură, bibliografia cu referire directă la manuscrisul în cauză. Din păcate, deoarece inventarul este alcătuit nu prin cercetarea directă a manuscriselor, ci prin culegerea informațiilor existente în literatura veche și nouă de specialitate, nu s-au putut da indicații despre prezența sau absența elementelor decorative.

b. Lista comună bibliografică a lucrărilor care au într-un fel sau altul tangență cu manuscrisele inventariate (142—165), bibliografie alcătuită în ordinea anului de apariție.

c. Lista abrevierilor (p. 166—171) curinzînd cotele folosite pentru colecțiile de manuscrise, siglele sub care apar lucrările de referință, precum și alte diverse prescurtări.

d. Informații despre colecțiile de manuscrise (p. 173—186). Alcătuit în ordinea alfabetică a orașelor din Iugoslavia în care se află biblioteci, arhive, muzee sau mănăstiri deținătoare de carte manuscrisă, acest îndrumar oferă titlurile lucrărilor în care sînt descrise manuscrisele păstrate în acele depozite (chiar și lucrările aflate sub tipar în momentul redactării inventarului) și, fapt demn de reținut deoarece facilitează legăturile între specialiști și schimburile de informație științifică, denumirea și adresa exactă a respectivelor instituții.

e. Îndrumător pentru cercetarea colecțiilor mănăstirești (p. 187—188), de fapt o punere în temă în legătură cu regimul legal al manuscriselor aflate în posesia Bisericii ortodoxe sîrbe.

II. — a. Inventarul manuscriselor pierdute în anii 1941—1945 ai celui de al

II-lea război mondial (p. 191—222).

b. Informații despre colecțiile de manuscrise dispersate sau nimicite în anii 1941—1945 (p. 223—230).

Patrimoniul cultural de o valoare materială și spirituală practic incalculabilă și spirituală practic incalculabilă, cartea manuscrisă a Evului Mediu a fost de-a lungul timpului și este încă și astăzi, prin forța lucrurilor, supusă tuturor tipurilor de distrugere. Conștienți de aceasta, precum și de faptul că manuscrisele medievale, indiferent de limba sau zona geografică în care au fost scrise, interesează istoria culturilor naționale, dar sînt, în același timp, parte integrantă a culturii general umane, specialiștii duc astăzi o aprigă luptă pentru depistarea, inventarierea, descrierea, restaurarea, asigurarea și editarea lor. Cărțile scrise sau numai păstrate pe teritoriul Iugoslaviei au avut în mod special de suferit. Tragica întimplare care a dus în 1941 la distrugerea Bibliotecii naționale sîrbe a scos din circuit zeci și zeci de manuscrise. De aceea credem că prezența în economia lucrării a unor capitole consacrate manuscriselor pierdute, distruse sau dispersate în anii celui de-al doilea război mondial este nu numai justificată dar și extrem de binevenită.

III. Indici (p. 231—288) : indice de nume și de titluri ; indicele tuturor manuscriselor care în culegeri sau în literatură poartă un nume propriu (de ex. *Suprasalski sbornik*) ; indicele manuscriselor în funcție de redacția și limba în care sînt alcătuite clasează manuscrisele după caracterele lor lingvistice, în primul rînd ortografice. Denumirea redacției se face conform uzului actual al arheografiei iugoslave : redacția sîrbă, bulgară, macedoneană, rusă, veche slavă, muntenească (valahă), moldovenească, ucraineană și slavă bisericească. În inventar sînt incluse, conform acestei liste, 47 de manuscrise de redacție muntenească și moldovenească, păstrate astăzi în diverse depozite din Iugoslavia ; indicele manuscriselor pe pergament ; indice cronologic (sub fiecare secol, începînd cu secolul XI, sînt înșiruite numerele de ordine ale manuscriselor care se încadrează în limitele a o sută de ani) ; indice topografic (cuprinde în prima parte, în ordinea alfabetică a orașelor, instituțiile deținătoare de carte manuscrisă și, în cadrul fiecăreia, numărul de ordine al manuscrisului aflat în păstrare. În partea a doua sînt date, instituțiile care au deținut manuscrise pînă în 1941 ; indicele pisarilor și indicele autorilor citați în volum.

OLIMPIA GUȚU